

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ – ОДИН З ФАКТОРІВ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Романовська Л.І.

Хмельницький національний університет

У статті подано, що під адаптацією розуміється здатність будь-якої системи отримувати нову інформацію з метою наближення своєї поведінки й структури до оптимальних. Визначено низку суперечностей: між високими вимогами суспільства до працівників соціальної сфери і недостатньою їх готовністю до професійної діяльності; між усвідомленням майбутніми працівниками соціальної сфери специфіки їх роботи і правильним пристосуванням їх до практичної діяльності. Проведено зв'язок між адаптацією й набуттям професійної компетентності, професійної культури, професійним самовдосконаленням. Серед видів адаптації розглянута соціальна адаптація та її прояв при вивченні дисциплін «Соціальна робота: теорія і практика», «Технології соціальної роботи», оскільки вона обумовлена соціальними відносинами між людьми: соціально-політичних, морально-психологічних, економічних і демографічних.

Ключові слова: майбутні працівники соціальної служб, підготовка, адаптація, фактори, шляхи підвищення якості навчального процесу.

Постановка проблеми. Основним чинником змін освітнього процесу виступає інтеграція України до Європейського союзу, зміцнення зв'язків із розвинутими європейськими країнами та впровадження нових педагогічних технологій. Однією з умов підвищення якості навчального процесу є вдосконалення адаптації майбутніх фахівців, оскільки вона є важливою складовою навчального процесу. Під адаптацією розуміється здатність будь-якої системи отримувати нову інформацію з метою наближення своєї поведінки й структури до оптимальних. Визначено низку суперечностей, які характеризують адаптацію: між високими вимогами суспільства до працівників соціальної сфери і недостатньою їх готовністю до професійної діяльності; між усвідомленням майбутніми працівниками соціальної сфери специфіки їх роботи і правильним пристосуванням їх до практичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині розвиток України як незалежної демократичної держави висуває перед вищими навчальними закладами України нові та важливі завдання й вимоги. Вивчення проблеми адаптації не є новою у психолого-педагогічній науці. Так, психофізіологічні аспекти адаптації вивчали П. Анохін, Л. Гаркаві; психологічні – Т. Алексеєва, П. Гальперін, В. Мерлін, О. Солодухова; педагогічні – О. Галус, Л. Зданевич, С. Гура, Т. Кухарчук, О. Мороз, Р. Хмелюк та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, практики педагогічної діяльності викладачів вищих навчальних закладів, які стосуються полегшення процесу адаптації майбутніх працівників соціальної сфери до майбутньої професії ще в період навчання у вищому навчальному закладі.

Тому метою статті обрали вивчити особливості адаптації майбутніх працівників соціальної сфери до навчального процесу та соціальну адаптацію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення наукових джерел дозволило визначити трактування терміну «адаптація», які подані різними дослідниками. У їх працях феномен адаптації трактується з декількох позицій: біологічної (пристосування в процесі еволюції всіх функцій організмів до певних умов існування;

зміна чутливості органів, як результат пристосування їх до зміни зовнішнього середовища); навчальної (спрощення тексту для початківців) [6, с. 15].

У цих процесах значна роль відводиться вищій нервовій діяльності людини, яка забезпечує гнучкість індивідуальних реакцій на самі різні зміни: включення в процес структур, які перебувають у спокої, випереджуюче включення реакцій, які спрямовані на запобігання пошкодженню [4].

Проведений аналіз літератури дозволяє відмітити, що проблема адаптації сучасними дослідниками розглядається з різних точок зору: як пристосування будови і функцій органів до умов існування організму (біологи); як формування нової функціональної системи, у яку закладено ефект пристосування (фізіологи); як діалектичну єдність особистості й суспільства і як особливу форму взаємодії, взаємозв'язку особистості та соціального середовища (соціологи); як психологічні процеси та закономірності розвитку особистості (психологи); як закріплення молодих фахівців у певних галузях або регіонах (демографи); як чинники професійної стійкості і закріплення на робочих місцях молодих фахівців (економісти) [12].

Розглянемо найбільш вживані визначення поняття «адаптація». О. Мороз розрізняє два підходи до розгляду поняття адаптації:

1. Термінологічну спільність даного поняття в різних науках;
2. Понятійну основу, яка виражає деякий загальний зміст.

З термінологічного боку питання слово «адаптація» є спорідненими термінам «акліматизація», «пристосування», «входження в колектив», «становлення», «вростання» тощо.

«Адаптація (від. лат. *adapto* – пристосовую) – пристосування в процесі еволюції будови, функцій, поведінки організмів (особин, популяцій, видів) до певних умов існування. Одночасно адаптація розглядається і як результат [11].

Новий тлумачний словник сучасної української мови подає термін адаптація: «Адаптація» – 1. Біологічний. Пристосування організмів, органів чуття до умов існування, до оточення. 2. Специфічним. Настроювання системи на умови застосування. 3. Переносним. Звикання кого-не-

будь до нового середовища, за нових умов (роботи, побуту і т. ін.) [13].

За І. Калайковим поняття адаптації охоплює дві властивості, притаманні живій матерії: властивість живих систем знімати дію подразників за допомогою зміни і властивість живих систем виробляти в собі здатність до такої зміни [6]. Тобто, під адаптацією розуміється здатність будь-якої системи отримувати нову інформацію з метою наближення своєї поведінки й структури до оптимальних, що підкреслюють у своїх роботах Р. Акоффі та Ф. Емері. Науковці розглядають адаптацію в трьох аспектах: 1) адаптація як властивість системи пристосовуватися до можливих змін функціонування; 2) адаптація як сам процес пристосування адаптивної системи; 3) адаптація як метод, заснований на обробці вхідної інформації й пристосований для досягнення певного критерію оптимізації [1].

Т. Белова розглядає адаптацію, як полікомпонентний процес пристосування, призначеного до нового соціального статусу [2, с. 43-45]. Адаптивність є вродженою властивістю людини. За визначенням Л. Столяренко, існують високо, середньо і низько адаптовані люди. Основою вродженої адаптивності є: інстинкти, темперамент, конституція тіла, емоції, вроджені задатки інтелекту і здібностей, зовнішні дані та фізичний стан організму. Рівень адаптивності підвищується або знижується під впливом зовнішнього середовища. Авторка вказує, що дезадаптація є завжди психосоматична, що відповідає трьом формам: невротична, агресивно-протестна і капітулятивно-депресивна. Адаптивність людини є проявом еволюційно відібраними вродженими її особливостями [16].

Педагогічна енциклопедія визначає адаптацію як здатність організму пристосовуватися до різних умов зовнішнього середовища. Адаптація забезпечує нормальний розвиток, оптимальну працездатність, максимальну тривалість життя в різних умовах навколишнього середовища [11].

Науковець Л. Зданевич розглядала такі варіанти адаптації: 1) зміна людини при незмінному середовищі (відрив від життєвих обставин); 2) різноспрямовані зміни людини і середовища (поглиблення суперечностей); 3) незмінюваність людини при життєвих обставинах, що змінюються (консерватизм); 4) односпрямовані зміни людини і середовища (синхронізація розвитку та умов); 5) незмінюваність людини і середовища (стагнація) [5].

Т. Кухарчук виокремлює такі проблеми адаптації молодих фахівців до професійної діяльності: недосвідченість, конфлікт між теоретичною і практичною підготовкою, тиск на молодих фахівців, страх перевірки та контролю [7].

У своїх дослідженнях ми виходили з того, що адаптація до майбутньої професійної діяльності є багатоконпонентним процесом, який розпочинається в межах навчального закладу і завершується уже в площині професії. Цей процес проходить впродовж усього життя людини, що забезпечує її професійну мобільність.

Адаптація є міждисциплінарною проблемою, яка охоплює різноманітні сфери діяльності людини: психолого-педагогічну (П. Анохін, Л. Кандибович, О. Мороз та ін.), соціально-економічну

(А. Налчаджян та ін.) та медико-біологічну (І. Павлов, А. Ухтомський тощо). Адаптивна діяльність спрямовується на збереження цілісної живої системи в умовах, які постійно змінюються [11]. Тобто, адаптація є проявом захисної дії організму.

Оскільки адаптація є міждисциплінарним, інваріантним для багатьох наук, то виділено різні види адаптації. Для нас складає інтерес соціально-адаптація, тому зупинимося на її розгляді більш детально.

Поряд з біологічною адаптацією «у людини виробляється адаптація, яка ґрунтується не тільки на змінах морфофізіологічної організації, але насамперед на перебудові соціальних відносин між людьми: соціально-політичних, морально-психологічних, економічних і демографічних. Такий результат пристосування називають «соціальною адаптацією» [11]. Тобто, розглядаємо пристосування до соціального середовища».

Соціальна адаптація людини обумовлена структурами, що є характерними для неї і залежать від соціального середовища. Важливе місце в ньому належить праці. З виникненням знарядь праці та їх модернізацією виникла необхідність адаптації як до самої природи, так і до створеного людиною урбанізованого навколишнього середовища, результатів людської діяльності [8].

Так, С. Селіверстов розуміє соціальну адаптацію як процес засвоєння індивідом соціальних відносин, норм поведінки та системи цінностей суспільства [17]. О. Мороз розуміє під соціальною адаптацією засвоєння особистістю соціального досвіду як у мікросередовищі, так і у суспільстві в цілому [11]. Такий підхід ми використовуємо в підготовці працівників соціальних сфер.

У працях О. Литовченко [8] показано, що соціальна адаптація – це процес специфічної адаптивної діяльності, обумовлений змінами соціальної дійсності і спрямований на оптимізацію взаємодії особистості з оточуючим соціальним середовищем. Для цього виду адаптації характерна наявність узгодження самооцінок людини з його можливостями і з реальністю соціального середовища. М. Лукашевич підкреслює, що соціальна адаптація спрямована на оптимізацію взаємодії людини з навколишнім середовищем [9].

Нам імponує визначення О. Солодухової про те, що соціальна адаптація є процесом включення особистості до соціального середовища під час будь-якої діяльності. [5].

О. Галус розуміє під соціальною адаптацією «...процес пристосування індивіда (групи індивідів) до соціального середовища, який проявляється в забезпеченні умов, що сприяють реалізації його потреб, інтересів, життєвих цілей» [3]. Аналогічні висловлювання ми знайшли в працях І. Нікітіної [14]. В роботі І. Милославо-вої відмічається об'єктивно-суб'єктивний характер адаптації сприяє засвоєнню необхідних для життєдіяльності стандартів, стереотипів, за допомогою яких людина пристосовується до обставин життя [10].

У соціологічній літературі адаптація визначається як «...пристосування і звикання особистості і спільностей (класів, соціальних груп і шарів, націй, трудових колективів, сім'ї), а також самодіяльних колективів і рухів до умов, форм і спо-

собів суспільного життя, які змінюються, і перетворення соціального середовища у відповідності з особистісними і суспільними потребами» [15].

У працях С. Гончаренка поняття «соціальна адаптація» розуміється у двох значеннях: процес переходу із одного стану в інший; результат цього процесу.

У дослідженнях О. Мороза соціальна адаптація розглядається на макро- і мікросередовищах суспільного життя. За баченням автора макросередовище – це клас, нація; мікросередовище – різноманітні первинні колективи, в першу чергу,

трудові [11]. Це пояснює те, що вивчення питання про соціальну адаптацію є важливим для працівників соціальної сфери.

Соціальна адаптація пов'язана з соціалізацією особистості, тому розгляду цього поняття будуть присвячені наші подальші дослідження.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, вивчення адаптації майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності, буде сприяти успішній роботі фахівців у цій галузі, покращувати ефективність роботи соціальних працівників з клієнтами.

Список літератури:

1. Адаптация молодого учителя к условиям учебно-воспитательного процесса школы: Метод. рекомендации. – Киев, 1985. – 51 с.
2. Белова Т. В. Начинающий учитель: проблемы адаптации / Т. В. Белова // Стандарты и мониторинг в образовании, 2000. – № 4. – С. 43-45.
3. Галус О. М. Мотиваційна діяльність особистості в контексті її соціальної адаптації / О. М. Галус // Гуманітарні науки. – 2002. – № 2. – С. 82-89.
4. Гаркави Л. Х. Антистрессорные реакции и активационная терапия / Л. Х. Гаркави, Е. Б. Квакина, Т. С. Кузьменко. – М.: ИМЕДИС, 1998. – 656 с.
5. Гура С. О. Організаційно-педагогічні умови адаптації майбутніх інженерів-педагогів: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Гура Світлана Олександрівна. – Харків, 2003. – 187 с.
6. Калайков И. Д. Цивилизация и адаптация: пер. с болгр. / И. Д. Калайков; общ. ред. и вступ. ст.: И. Б. Новик; пер. с болг.: А. М. Бредихин, М. А. Бредихин. – М.: Прогресс, 1984. – 240 с. – (Общественные науки за рубежом). – Библиогр. в подстроч. примеч.
7. Кухарчук Т. А. Адаптація молодих вчителів природничих дисциплін до роботи в школі / Т. А. Кухарчук, Л. М. Романишина // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Вип. 8. – Серія: Педагогіка. Соціальна робота, 2005. – С. 78-81.
8. Литовченко О. В. Організаційно-педагогічні умови соціальної адаптації учнів 5-9 класів у позашкільних навчальних закладах: дис. канд. пед. наук: 13.00.05/ Литовченко Олена Віталіївна. – К., 2004. – 181 с.
9. Лукашевич Н. П. Социология воспитания: Краткий курс лекций. – К.: МАУП, 1996. – 180 с.
10. Милославова И. А. Роль социальной адаптации в условиях современной НТР // философия и социальная психология: Науч. докл. – Л., 1979. – С. 132-136.
11. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація: [навчальний посібник] / О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпенко – К.: Либідь, 1992. – 96 с.
12. Назаров О. О. Динаміка первинної психологічної адаптації до умов навчання та служби в навчальних закладах МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О. О. Назаров. – Х., 2000. – 17 с.
13. Новый тлумачний словник української мови у трьох томах. Том 1 // [авт.-уклад. проф. В. В. Яременко]. – К.: Аконт, 2003. – 926 с.
14. Никитина И. Н. К вопросу о понятии социальной адаптации // Вопр. теории и методов социологических исследований (по материалам науч.-теорет. конф.). – Вып. 3. – М., 1980. – С. 57.
15. Облес І. І. Педагогічні умови професійної адаптації викладача вищого навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. І. Облес. – Запоріжжя, 2008. – 20 с.
16. Петльована Л. Л. Педагогічні основи професійної адаптації студентів-економістів засобами новітніх інформаційних технологій: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук: спец 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Л. Петльована. – Хмельницький, 2008. – 20 с.
17. Селіверстов С. І. Соціально-педагогічні умови адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі: Дис. канд. пед. наук. – К., 2000. – 157 с.

Романовская Л.И.

Хмельницкий национальный университет

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ – ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ ПОДГОТОВКИ РАБОТНИКОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Аннотация

В статье представлено, что под адаптацией понимается способность любой системы получать новую информацию с целью приближения своего поведения и структуры к оптимальному состоянию. Определен ряд противоречий: между высокими требованиями общества к работникам социальной сферы и недостаточной их готовностью к профессиональной деятельности; между осознанием будущими работниками социальной сферы специфики их работы и правильным приспособлением их к практической деятельности. Проведена связь между адаптацией и приобретением профессиональной компетентности, профессиональной культуры, профессиональным самоусовершенствованием. Среди видов адаптации рассмотрена социальная адаптация и ее проявление при изучении дисциплин «Социальная работа: теория и практика», «Технологии социальной работы», поскольку она обусловлена социальными отношениями между людьми: социально-политических, морально-психологических, экономических и демографических.

Ключевые слова: будущие работники социальной службы, подготовка, адаптация, факторы, пути повышения качества учебного процесса.

Romanovskaya L.I.

Khmelnytskyi National University

SOCIAL ADAPTATION – ONE OF THE FACTORS OF PREPARATION THE SOCIAL SPHERE WORKERS

Summary

The ability of any system to get new information to approximate their behavior and structure to optimal is understood under the term adaptation. The following contradictions have been defined: between the high demands of the society to social workers and the lack of their readiness for professional activities; between awareness of future social workers of the specificity of their work and their correct adjustments to their practical activity. The innate adaptability bases have been considered, because there are high, medium and low-adapted people. The innate adaptability bases – are instincts, temperament, constitution of body, emotions, innate inclinations and intelligence capabilities, appearance and physical health. As it has been determined, that the level of adaptability increases or decreases under the influence of education, training, environment and lifestyle. Human Adaptability is provided by evolutionarily selected appropriate innate features of it nature. Adaptation to the future professional activity is a multicomponential process, that starts at educational establishment and ends in the profession plane, that means it lasts throughout the whole life. It presupposes: the acquiring of professional competence, professional culture, the desire to professional self-improvement. Among the types of adaptation, the social adaptation has been viewed during the studying process of the disciplines «Social Work: Theory and Practice», «Technologies of social work.» It is associated with peculiar features of social adaptation, which is predetermined by social relations between people: social and political, moral and psychological, economic and demographic.

Keywords: training of future worker of social services, adaptation, factors, ways of the educational process quality improvement.